

עומק הפשט

בס"ד, יום ג' פרשת צו - שבת הגדול, ח' ניסן
תשע"ז. בעניינא דיומא.

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, לעורר לב
המעייין, ואין לסמוך על הדברים הלכה למעשה.

גליון נושא:

'הסיבה בנשים'

פנינים

מה פירוש אשה חשובה??

גברת הבית: מבואר בגמ' (פסחים קח.) אשה אצל בעלה לא צריכה 'הסיבה'. אבל אשה חשובה צריכה להסב. ופירש בכס"מ (חמץ ומצה פרק ז' סעיף ח') בשם רבינו מנוח בג' אופנים מה נקרא אשה חשובה. 1. אין לה בעל והיא גברת הבית. 2. שהיא חשובה בפרי ידיה בת גדולי הדור אשת חיל יראת ד'. 3. יש לה עבדים ושפחות, ואין צריכה להתעסק בתיקון המאכל ועניני הבית.

מה נשתנה? כתב הרמ"א (סי' תע"ב ס"ד): "אע"פ שמן הדין אשה לא צריכה 'הסיבה', אשה חשובה צריכה 'הסיבה', וכל הנשים שלנו חשובות הן". וצריך להבין מה נשתנה בזמן הרמ"א מבזמן הגמ'. ופירש הגרש"ז **אויערבאך** זצ"ל (הליכות שלמה פרק תשיעי אות יט הערה 131), **והגר"ח קנייבסקי** שליט"א (שערי המועדים עמוד רנג), שבזמן הרמ"א התחדש חרם דרבינו גרשום שלא לישא שתי נשים, ועוד שאין יכול לגרשה בעל כרחא, לכן נשים 'שלנו' חשובות הן.

חדר"ג: והוסיף הגרמ"מ שליט"א (גיליון 'בית נאמן' ניסן תשע"ו), שלכן הדגיש הרמ"א נשים 'שלנו', מה יש לאשכנזיות יותר מספרדיות? כי רק אצל האשכנזים יש 'חרם דרבינו גרשום', אבל לספרדים מותר לישא שתי נשים. [ועוד שלפי הרמ"א כתובה של מאתים זוז מדאוריתא, אבל לפי השו"ע זה רק דרבנן]. ולכן הדגיש הרמ"א שנשים 'שלנו' – כלומר הנשים האשכנזיות חשובות.

שבועה: ברם, בזמננו שהחוק אינו מאפשר לספרדי לקחת אישה נוספת, וגם יש מוסיפים שבועה בכתובה, שלא ישא ושללא ישתדך לאשה אחרת, אם כן היום גם הספרדיות חשובות, וצריכות להסב (שם)

הערה: אולם העיר הג"ר דוד אריה שלזינגר שליט"א למה רק בזמן הרמ"א נתחדש חרם דרבינו גרשום הרי בין רבינו גרשום להרמ"א היה כחמש מאות שנה? ולכאורה נראה יותר הכוונה, דבאשכנז היו להם שפחות ולכן היו חשובות, משא"כ במקומות המערב. ❖

אשה פטורה מ'הסיבה'

אימה: מבואר בגמ' (פסחים קח.) אשה אצל בעלה לא בעיא 'הסיבה'. טעם הדבר פירשו **הרשב"ם** (ד"ה אשה), **והמאירי** (שם), **והטור** (סימן תעב), לפי שאימת בעלה עליה וכפופה לו.

הרי זה ברור **בשו"ע** (סימן תעב סעיף יד) שגם הנשים חייבות בד' כוסות ובכל מצוות הנוהגות באותו לילה. וכגון מצה ומרור ואמירת ההגדה (**משנ"ב** ס"ק מה), מכל מקום יש פטור מחודש ב'הלכות הסיבה' כלפי 'אשה אצל בעלה' מחמת אימת בעלה. לפי טעם זה, אשה שאין לה בעל צריכה 'הסיבה', שעומדת בחיובה כמו בכל מצוות הלילה.

1. **הטעם שאין נשים מסיבות אין דרכה:** טעם נוסף פירש **הרשב"ם** (שם) בשם **שאלתות דרב אחאי** (פרשת צו סעיף עו) הובא בטור (סימן תעב) בשם **הבה"ג**, **ובלבוש** (סימן תעב), אין דרכה של אשה להסב בפני הבריות, שאין זה כבודה. עוד ביאר **בשו"ע הרב** (סימן תעב סעיף י') שכיון שאין דרך הנשים להסב, הרי שאין להם דרך חירות בזה. לפי טעם זה, גם אשה שאין לה בעל פטורה מ'הסיבה'.

טרודה: טעם נוסף פירשו הר"ן (כג. מדפי הרי"ף), **ותלמיד הרשב"א** (פסחים קח.), **ורבינו מנוח** (ח"מ ז, ח), שהאישה טרודה בתיקוני

המאכלים והכנתם ומשום כך פטרוה, וכשם שפטרוה מטעם זה ממצוות עשה שהזמן גרמא. ומפורש ברא"ש (פרק ערבי פסחים סימן כ'), וכן מבואר בב"ח (סימן תעב), דנפק"מ בין הטעמים באלמנה וגרושה, שלא שייך בה הטעם של אימת הבעל, אבל שייך בה הטעם שאין כבודה להסב, והטעם שטרודה. וזה שורש מחלוקת הראשונים האם לגרוס בגמ' את המילים "אשה אצל בעלה"!

2. אשה חשובה

אשת חיל: מבואר בגמ' (פסחים קח.) דאשה חשובה חייבת ב'הסיבה'. הטעם: פירשו הרוקח (סימן פג), ורבינו מנוח (ח"מ ז, ח), לפי שאין בעלה מקפיד עליה ודרכה להסב כל השנה, ואינה טרודה בהכנת המאכלים לפי שיש לה עבדים ושפחות. ובב"ח (סימן תעב) הקשה, לפי טעם הרשב"ם (פסחים קח.) שפטור אשה מ'הסיבה' מפני אימת בעלה, מדוע אשה חשובה חייבת ב'הסיבה' והרי גם היא צריכה שתהא אימת בעלה עליה.

להלכה: נפסק בשו"ע (בסימן תע"ב סעיף ד') שאשה אינה צריכה 'הסיבה' אלא אם כן היא חשובה, והמשנ"ב (ס"ק יב) מסביר שסתם אשה אין דרכה להסב בשום פעם. והרמ"א (שם) חולק, שכל הנשים שלנו נחשבות נשים חשובות, כמבואר במרדכי (ריש פרק ערבי פסחים) ורבינו ירוחם, אך לא נהגו להסב כי סמכו עצמם על דברי ראב"ה שבזמן הזה שגם בשאר ימות השנה אין רגילות להסב אלא יושב כדרכו, לכן גם בליל הסדר אין צריך להסב.

ותמה בערוך השולחן (סימן תע"ב סעיף ו') על דברי הרמ"א, ממה נפשך; אם ראוי לסמוך על שיטת ראב"ה מדוע הגברים לא סומכים על שיטה זו, ואם אין ראוי לסמוך על ראב"ה כי זה דעת יחידאה כמבואר בב"י (סימן תעב) מדוע הנשים כן סומכות על שיטתו? מכח קושיא זו הוא חולק על הרמ"א, ומפרש שסמכו הנשים על השאלות והר"ף לפי גירסת וחשובה לא שכיח, ואפילו אם היא חשובה אינה מחזקת עצמה כן.

אכן הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני פסח פרק יז עניני ליל הסדר) מיישב את קושית הערוך השולחן, דשני הטעמים מצטרפים יחד. כלומר דמצרפים לדברי ראב"ה את הכלל דאשה אינה מסיבה אלא אם כן היא חשובה, ומאן יימר שאכן היא חשובה. משא"כ באנשים אין צירוף, ואין סומכים על ראב"ה לבד שהוא יחידאה.

באופן אחר תירץ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה פרק ט' דבר הלכה אות מ'), דבנשים תלו את עיקר החיוב במי שנוהגת להסב כל השנה, ולא כמו באנשים שקבעו חובת 'הסיבה' אפילו בענין ושמם שאינו מיסב כל השנה. ובזמן הגמ' נשים חשובות היו מסיבות וחל עליהן החיוב. ובזמן המרדכי ורבינו ירוחם שכתבו שנשים שלנו חשובות וצריכות להסב עדיין אינן ממש כאנשים אלא דדרכן לנהוג בחשיבות זה. ולכן בזמן הרמ"א שלא נהגו להסב כל השנה סמכו הנשים על שיטת ראב"ה ולא היסבו, כי חיוב נשים תלוי במנהג שלהן בכל דור ודור.

'לא שינו מנהגם' ביאור נוסף (שם הערה 131) היה רגיל הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לומר בשם בנו הג"ר אברהם דוב שליט"א אב"ד טבריה, אנשים תמיד היסבו, למרות שנפסק המנהג להסב כל השנה לא הפקיעו מנהגם מחמת כן. אבל נשים מעולם לא היו מסיבות, ובזמן תקנת רבינו גרשום מאור הגולה למרות שנעשו חשובות, לא הלכו לשנות את המנהג ולהתחיל להסב, וסמכו על דברי ראב"ה להמשיך את המנהג שלא להסב. (לפירוש זה, לא היתה תקופה בזמן הראשונים שכל הנשים היסבו, דא"כ לא היו הולכות לבטל את המנהג מכח דברי ראב"ה).

באופן נוסף מתרצים את קושית הערוך השולחן, מצינו בהלכות מסוימות שהקילו לנשים לסמוך על דעת יחידאה, על אף שלאנשים לא הקילו בזה (עיין בהקדמה לספר 'חובת התפילה' להרב משה אנגלרד שליט"א), כמו שאומרים העולם, 'חומרות אינם לנשים'. ובפרט שהרי כתב הלבוש (סימן תעב סעיף ד') בטעם שלא תקנו הסיבה לנשים, דאין זה דרך ארץ לאשה להסב בפני הבריות שאינו דרך כבוד לה, ומובן מדוע הפוסקים חיזרו על דרך היתר לפוטרה ממצות 'הסיבה'. ולכן גם המחמירות להסב כתב בספר מבית לוי (עמוד רצו) שתעשה את ההסיבה באופן שאינו ניכר כל כך.

מנהג ישראל תורה

נהרא נהרא ופשטיה...

למרות שהאשכנזים נהגו כדברי הרמ"א (סימן תעב סעיף ד') שנשים אינן מסיבות, הספרדים נהגו להחמיר ולהצריכן 'הסיבה' עפ"י דברי הפסח מעובין (סי' קע) בשם רבינו ירוחם והמרדכי שהובאו ברמ"א שנשים שלנו חשובות הן.

וכתב בספר חזון עובדיה (שו"ת סימן יד, פסח דיני ליל הסדר סעיף ד') שמנהג בנות עדות המזרח להסב, שכן כיום אין דרך הבעל להקפיד על אשתו בכך, אולם אם לא היסבו אין צריכות לחזור ולאכול. אמנם בשו"ת אור לציון (פרק טו ס"ב) כתב שמנהג בנות עדות המזרח להסב מעיקר הדין. ואם אישה שכחה להסב, צריכה לחזור ולשתות ב'הסיבה'.

אמנם ראה במנהגי חתם סופר ובמכתב סופר (דרשה להגדה של פסח ד"ה קדש) שאשת החת"ס בתו של הגרע"א היתה נוהגת להסב. וכן בפסקי חת"ס (אולמן), ומנהגי רבותינו והליכותיהם חת"ס (סופר ערלוי), הביאו מהמכתב סופר שאשתו היתה מסיבה.

וכתב המגיה בהערה (בספר מנהגי רבותינו שם) בשם אחד מנכדי החת"ס, שהרמ"א לא דיבר על אשה כמו סבתו, שהיתה ידועה ומפורסמת בחשיבותה וכו' (בת גדול הדור רבי עקיבא איגר) ולכן הסיבה. כלומר שאין זה סתירה למה שכתב בהגדת חת"ס (דיני 'הסיבה') שנשים אינן מסיבות, כי זה רק בנשים סתם שסמכו על ראבי"ה כמבואר ברמ"א, אבל נשים חשובות דדינא דגמ' להסב אין סומכות על ראבי"ה כמו אנשים (מ.ש.) אכן לדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שהובא בפנים יוצא, שכל הנשים שוות.

כתב בספר חוט שני (עמוד קפח) יש שנהגו שגם הנשים מסיבות קצת. וכתב בספר מבית לוי (עמוד רצו) הנשים מסיבות בצורה קלילה ולא בולטת. ובהגש"פ על פי הגר"ח קנייבסקי שליט"א (עמוד יז) הביאו שהמנהג בבית הגר"ח"ק שגם נשים מסיבות. וביאר בספר שערי המועדים שאינן רוצות להפטר על סמך דעת יחידאה. וכתב בכף החיים (ס"ק כח) דגם לפי מנהג האשכנזים, המחמירה להסב תבוא עליה ברכה, כיון שזה רק 'נהגו להקל', ומכיון שנשים שלנו חשובות טוב לצאת אליבא דכו"ע.

וכן כתב בספר שערי המועדים (ספטימוס) ששמע מהג"ר ניסים קרליץ שליט"א שנהגו הנשים לעשות 'הסיבה' פורתא על גבי כר קטן, ונימק טעם הדבר כי הראבי"ה זה חידוש, ועדיף להדר ולהסב כפשטות דינא דגמ'. ויש ממשפחות תלמידי החזו"א שנוהגות הנשים מסיבות. וגם בחלק מקהילות ה'יקים' יוצאי מדינות אשכנז, נוהגות הנשים להסב. ❖

3. שתה או אכל ללא הסבה

דנו הראשונים, מה הדין כאשר שתה ארבע כוסות או אכל מצה ללא הסבה, האם צריך לחזור ולשתות או לאכול. עיין בתוספות (פסחים דף קח. ד"ה כולהו) שהסתפקו: "וצ"ע אם שכח ולא היסב אם יחזור וישתה, וכן אם בכוס שלישי לא היסב אם יכול לחזור ולשתות ב'הסיבה', אף על גב דבין שלישי לרביעי לא ישתה". ולא פשטו את ספקם. אולם הרא"ש (פרק ערבי פסחים סימן כ') נקט בבירור: "ואם אכל בלי 'הסיבה' לא יצא, כדאמר לעיל ריב"ל השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא" [ומשמע, שאם אכל בלא הסבה, לא יצא ידי חובה].

וכן נוקט השו"ע (סימן תעב סעיף ז'): "כל מי שצריך 'הסיבה', אם אכל או שתה בלא 'הסיבה', לא יצא, וצריך לחזור לאכול ולשתות ב'הסיבה'". וכתב הרמ"א בשם האגודה: "ויש אומרים דבזמן הזה דאין דרך להסב, כדאי הוא ראבי"ה לסמוך עליו, שבדיעבד יצא בלא הסיבה" (מוכח מזה שכלפי אנשים הרמ"א סומך רק בדיעבד על ראבי"ה, ואילו כלפי נשים סומך על ראבי"ה גם לכתחילה).

הערות מבני החבורה

כמו בנר חנוכה!

לענין בנות שאינן נשואות, כתב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה) דלא תקנו להם 'הסיבה', הואיל דסתם אשה אצל בעלה, לא תקנו גם לבנות. וציין שם (המגיה בהערות) למה שביאר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בהלכות חנוכה (הליכות שלמה חנוכה פרק ט"ז סעיף ב') שהרי ביארו הפוסקים שנשים נשואות אין מדליקות נר חנוכה כי 'אשתו כגופו', אולם בנות מדוע פטורות? ופירש בכמה אופנים; 1. לא מסתבר שהאם תיפטר, והבת תתחייב. 2. לפי מה שכתב בזוהר עיין שם. 3. כפירוש החת"ס על פי הפסוק (תהלים מה יד) כָּל כְּבוֹדָה בֵּת מֶלֶךְ פְּנִימָה, ודרכם היה להדליק בפתח הבית, ולא הטילו מעיקרא 'חיוב הסיבה' על הנשים. 4. כל בתולה עומדת לינשא, ולא חידשו חיוב למספר שנים מועטות עד שתינשא.

ויש להוסיף, שבאמת מעיקר הדין נשים פטורות מהדלקה, שהמצוה היא 'נר איש וביתו', (ואכן באלמנה או גרושה הדרה לבדה בביתה חייבת מעיקר הדין, ובמקרה כזה לא נאמרו כל הנך טעמים לפוטרה). והטעם של 'אשתו כגופו' בא להסביר מדוע לא הטילו עליה חומרא שתדליק כאשר מעיקר הדין יוצאת בהדלקה של הבעל.

כך גם ב'הסיבה', מעיקר הדין נשים פטורות משום הטעמים שכתבו הראשונים, ועדיין הוצרך הסבר מדוע לא לדון את הבנות כחשובות. ובזה כתב הרמ"א כיון שלפי ראבי"ה גם אנשים פטורים, לכן בנשים שלא ברור אם הם חשובות, יכולות לסמוך על ראבי"ה, וטעם זה שייך גם בבנות שאינן נשואות (י.ל.). ❖

אמנם להלכה, הכריע הרמ"א: "ונראה לי אם לא שתה כוס שלישי או רביעי ב'הסיבה' אין לחזור ולשתות ב'הסיבה', דיש בו חשש שנראה כ'מוסיף על הכוסות', אבל בשתי כוסות הראשונים יחזור וישתה בלא ברכה, וכן באכילת מצה". והמשנה ברורה (ס"ק כא) הביא את דעת המג"א, שאפילו בין כוס ראשון לשני אין כדאי שיחזור וישתה. ורק אם היה דעתו בשעת ברכה לשתות בין הכוסות, שאינו צריך לברך שוב 'הגפן', יחזור וישתה ב'הסיבה' שאינו נראה כ'מוסיף על הכוסות'.

אסור לעמוד! למרות כל האמור, חידשו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה פסח פ"ט סי"ט), והגר"ש אלישיב זצ"ל (הגר"י דרזי בקובץ אמרי שפר, וכן בהערות הגר"י סענדר בשמם), דאפילו בנשים שנוהגות בזמן הזה שלא להסב, אין רשאויות לעמוד או להלך בעת אכילת דברים שצריכים 'הסיבה'. לפי שעמידה והליכה היא דרך העבדים כמבואר בירושלמי, ובוודאי שאין זה דרך חירות. והסיק הגרש"ז, דלענין דיעבד אם אכלו בעמידה צ"ע אם חייבות לחזור ולאכול בישיבה או לא.

לדבריהם יתכן, שכל מה שכתב הרמ"א שבדיעבד אם לא היסב בכוסות האחרונים אינו חוזר ושותה כי סומכים על שיטת ראבי"ה, זה רק כשישב ולא היסב שבזמננו 'הסיבה' אינה דרך חירות, אבל אם עמד יתכן שגם בכוסות האחרונים צריך לחזור ולשתות.

אכן לדעת הג"ר עזריאל אוירבאך שליט"א (קונטרס מאור יעקב - פסקים לחג הפסח עמוד 14) יתכן לומר שלדעת ראבי"ה שאין הדרך להסב כל השנה נעקר חיוב 'הסיבה' לגמרי, והנשים שסומכות על דעתו לכתחילה אין חסרון במה שהם עומדות. וכן הסתפק בזה הג"ר זבולון שוב שליט"א (שערי זבולון חלק ז' סימן נט אות ד').

ובפרט לפי מה שפירשו הר"ן (כג. מדפי הרי"ף), ותלמיד הרשב"א (פסחים קח.), ורבינו מנוח (ח"מ ז, ח), שאשה פטורה מהסיבה כי טרודה בתיקוני המאכלים ועסוקות בעסק הבית, אם כן מותרות אפילו לעמוד ולאכול (ד.א.ש.).

ושמעתי מהגר"מ סירוטה שליט"א שמצד חיוב 'הסיבה' אין צריכות הנשים לשבת, כי לא מצאנו כזה חידוש בשום פוסק קדום, ואם פטרו אותם מהסיבה אין להם חיוב לשבת, שלא מצינו חיוב לחצאין.

כסא נאה: וחידש הגר"מ שטרנבוך שליט"א (הגש"פ מועו"ז) שגם נשים שנהגו לסמוך על הראב"ה ראוי עכ"פ לאשת בעה"ב לדקדק לישב בכסא נאה ומהודר שבזה גם לראב"ה מקיימים מצות הסיבה, שע"ז כן נהגו גם היום ככבוד. וכן מעיד הג"ר עזריאל אורבאך שליט"א (קונטרס מאור יעקב - פסקים לחג הפסח עמוד 14) שכך היה מנהג אביו הגרש"ז אורבאך זצ"ל שהיסב בכסא המכובד והיפה ביותר כדין, ודרש שהאמא זצ"ל תשב בכסא מכובד בליל הסדר שזהו מצות הלילה גם לנשים.

ועי' במועו"ז (ח"ד סימן רנז) שכתב עוד טעם בזה, דכמו דבעה"ב צריך להתנהג כמלך או כשר וכמבואר בש"ע הגר"ז, ה"נ אשת בעה"ב צריכה להיות כמלכה או כשרה שדומה לבעלה, שבמצוה זו שיש ליראות כמלך ושר חייבות כמו איש, וע"כ ראוי לשבת בכסא נאה.

תודה להרב משה שוחט על הסיוע הרב בהכנת המאמר.

סיכום הגיליון:

4. דינים העולים

מבואר בגמ' ונפסק בשו"ע דאשה אצל בעלה פטורה מהסיבה, דאימת בעלה עליה, ואין דרכה להסב, וטרודה בתיקון המאכלים. אבל אשה חשובה שאין לה בעל, בת גדולי הדור, יש לה עבדים ושפחות ואינה מתעסקת בתיקון המאכלים - צריכה להסב.

כתב הרמ"א דנשים שלנו חשובות (בגלל 'חרם דרבינו גרשום' דאסור לישא שתי נשים, ואין מתגרשת בעל כרחיה) וצריכות להסב. ומכל מקום נהגו הנשים לסמוך על ראב"ה ש'הסיבה' כיום אינה דרך חירות. גם אנשים סומכים על ראב"ה בדיעבד כשלא היסב בכוסות האחרונים שאינו חוזר ושותה, אך בכוסות ראשונים חוזר ושותה ב'הסיבה'. ויש אומרים שגם בכוס ראשון אין חוזר ושותה ב'הסיבה', רק אם היה דעתו לשתות בין הכוסות.

המנהג בזמננו; ברוב קהילות האשכנזים המנהג הפשוט שהנשים אינן מסיבות. בקהילות הספרדים ובמעט מקהילות האשכנזים נוהגות הנשים להסב. ויש שכתבו שתעשה 'הסיבה' מועטת על גבי כר קטן. ויש שדקדקו שגם הנשים יישבו על כסא מכובד ונוח.

למרות שאין הנשים נוהגות להסב, צריכות לאכול ולשתות בישיבה דרך חירות ולא בעמידה כדרך העבדים, ויתכן שזה מעכב אפילו בדיעבד. והוא הדין אנשים שלא היסבו בכוס ג' וד' שאין חוזרים ושותים, מכל מקום אם עמדו יתכן שצריכים לחזור ולשתות. ❖

עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823 | 5047867@gmail.com

הנושא לשבוע הבא;

מיין ענבים לד' כוסות – ענינא דיומא

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפו"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח - רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלוס' ו'קהילות' ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'.
וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

לעילוי נשמת
הר"ר מנדל
ישעי' בן ר'
אלימלך זצ"ל
נלב"ע ט'
ניסן,
ת.נ.צ.ב.ה.

גיליון זה מוקדש
לזכות
אסתר מלכה
בת תמר יוכבד
תחי'
לזיווג הגון